

12. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки; А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. Т. 1. – 2012. – 768 с.

УДК 351.745.7:343.132

Денисенко М. М.,
здобувач Національної
академії СБ України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

На основі аналізу сучасного кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства та результатів останніх наукових досліджень визначене коло проблемних питань використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві та намічено основні напрями їх вирішення.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії; кримінальний процес; доручення слідчого, прокурора; оперативні підрозділи.

На основе анализа современного уголовного процессуального и оперативно-розыскного законодательства и результатов последних научных исследований определен круг проблемных вопросов использования результатов негласных следственных (розыскных) действий в уголовном судопроизводстве и намечены основные направления их решения.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия; уголовный процесс; поручения следователя, прокурора; оперативные подразделения.

On the basis of the analysis of the contemporary criminal procedural and operative-investigative law and the recent research the urgent issues related to appliance of the results of the secret investigative (search) actions in criminal proceedings and the means for their resolution are determined.

Key words: secret investigative (search) actions, criminal procedure, investigator's or prosecutor's order, operational units.

Актуальність проблематики. Практична реалізація положень Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого у 2012 р. виявила низку проблем, про можливість виникнення яких ще задовго до

прийняття цього закону попереджали науковці на основі результатів комплексного аналізу, поданого на розгляд Верховної Ради України [1; 2]. Вивчення діяльності слідчих та оперативних підрозділів, які вже понад два роки щоденно стикаються з невіршеними питаннями, що зумовлені законодавчими новаціями дозволяє стверджувати, що наукові прогнози не лише справдилися, а й виявилися досить оптимістичними, оскільки коло проблем є ширшим, ніж це попередньо передбачалося. Зокрема це стосується новоствореного інституту негласних слідчих (розшукових) дій, який є чи не найбільш проблемним у всьому кримінальному процесі, що зумовлює актуальність обраного напрямку досліджень.

Ступінь наукової розробки. Науковими дослідженнями означених питань займалися такі фахівці у галузі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності як В. І. Василичук, А. А. Венедіктов, В. О. Глушков, М. Л. Грібов, А. М. Кислий, Д. Й. Никифорчук, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева, Л. Д. Удалова, В. В. Черней, С. С. Чернявський, М. Є. Шумило та інші [1-11].

Мета статті полягає у визначенні кола проблемних питань використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві та визначення основних напрямів їх вирішення.

Виклад матеріалу. Негласні слідчі (розшукові) дії законодавець визначає як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246). Ці дії слідчі можуть проводити самостійно. Проте відповідно до ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

У ст. 252 КПК України законодавець зазначає, що фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим цим Кодексом. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки.

Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки, можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору.

Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

У ст. 256 КПК України передбачено, що протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії.

Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року №144/1042/516/1199/936/1687/51 [12] передбачає, що протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу.

Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Конкретний виконавець щодо складання протоколу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначається керівником уповноваженого оперативного підрозділу, який проводив такі дії на підставі доручення слідчого, прокурора.

У разі залучення до проведення негласної слідчої (розшукової) дії декількох оперативних підрозділів складання протоколу покладається на підрозділ, визначений керівником органу як основний.

До протоколу долучаються додатки, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Додатки до протоколу мають бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію.

Фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів.

Сукупний аналіз наведених вище й інших положень КПК України та Інструкції, а також практики їх застосування дозволяє стверджувати наступне.

1. Слідчі фізично не мають ні часу, ні засобів, ні професійних навичок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а тому масово доручають їх проведення оперативним підрозділам [13].

2. Більшість негласних слідчих (розшукових) дій проводяться підрозділами і службовими особами, які, згідно з п. 1 ст. 84, не наділені повноваженнями для визнання отриманих результатів доказами. Крім того, у протоколах про їх проведення може міститися інформаційна основа для одночасного отримання інших видів доказів (речових доказів, показань, висновків експертів). Тобто протокол – у цьому випадку як різновид документу-доказу – не буде у повну міру віддзеркалювати доказове значення ходу і результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій [14].

3. Процесуальна форма провадження негласних слідчих (розшукових) дій є недосконалою, що створює проблеми під час використання їх результатів у кримінальному процесуальному доказуванні. Так, наприклад, контроль за вчиненням злочину (ст. 271) може проводитися в чотирьох формах, якими є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, імітування обстановки злочину, спеціальний слідчий експеримент.

Інструкція містить норми, які розкривають сутність дій з контролю щодо вчинення злочину, проте не вказує, які саме додатки можуть формуватися за результатами проведення кожної з них, що у правозастосовній діяльності створює певні складнощі. Відповідно до досвіду оперативної практики щодо проведення аналогічних за змістом ОРЗ, додатками до протоколів про результати їх проведення можуть бути предмети, документи, товари, речовини, гроші, вилучені під час їх здійснення; аудіо-, відеозаписи, що посвідчують відкриту фіксацію їх ходу та результатів тощо. Отже, ураховуючи те, що Інструкція прогаліни КПК України щодо процесуальної форми провадження негласних слідчих (розшукових) дій не усуває, на наш погляд, нині до розроблення такої процесуальної форми та внесення відповідних змін і доповнень до чинного КПК України, доцільно прийняти міжвідомчі правові акти, які б докладніше врегулювали питання провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій [15].

4. У системі МВС та СБУ склалася практика «передоручення» доручень слідчого, прокурора одним оперативним підрозділом іншому (спеціалізованому – оперативної служби чи оперативно-технічних заходів). У такому випадку спеціалізований оперативний підрозділ за результатами проведених негласних слідчих (розшукових) дій складає документ під назвою «зведення». Лише на основі цього зведення інший оперативний підрозділ складає протокол негласної слідчої розшукової дії. Такий протокол не може бути використаний у кримінальному судочинстві, оскільки це суперечить принципу єдності доказів та їх процесуальних джерел.

5. Законодавець не визначив порядок забезпечення конфіденційності даних про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення (у разі здійснення щодо них заходів безпеки), якщо виникає потреба допитати їх у суді. Це часто унеможлиблює використання фактичних даних, що були отримані під час негласних слідчих, розшукових дій у якості доказів в кримінальному провадженні.

6. Нині є непоодинокі випадки порушень оперативними підрозділами, слідчими порядку та строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні, а також порядку та строків розгляду клопотань слідчого про проведення негласних слідчих (розшукових) дій прокурорами та слідчими судьями. Основними причинами таких порушень є: надзвичайно висока завантаженість слідчих, прокурорів та слідчих суддів, брак напрацьованої практики та визначених підходів щодо вирішення окремих складних питань правового та організаційного характеру. А тому постійне зростання кількості кримінальних проваджень у слідчих, прокурорів та суду потребує кадрового посилення цих органів та оптимізації їх діяльності, а також органів МВС, прокуратури та суду, розвантаження слідчих ОВС прийняттям Закону

України «Про кримінальні проступки», узгодженості роботи канцелярій, режимно-секретних підрозділів [15]

7. Невідповідність даних, отриманих у ході проведення негласних слідчих розшукових дій, будь-якому із критеріїв встановлених у КПК унеможливорює використання їх як доказів у кримінальному провадженні. Так, протоколи про проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій з додатками, часто з об'єктивних причин, не можуть бути передані прокурору не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. Фактично порушення цієї вимоги призводить до анулювання результатів роботи з використання конкретної негласної слідчої (розшукової) дії.

Висновок. Сьогодні назріла реальна потреба у внесенні змін та доповнень до гл. 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії». Ці зміни та доповнення повинні здійснюватися за наступними напрямками: вдосконалення процесуальної форми фіксації результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій; законодавче забезпечення можливості допиту в суді штатних і позаштатних негласних працівників оперативних підрозділів, що проводили негласні слідчі (розшукові) дії із забезпеченням збереження у таємниці їх особистих даних; визначення чітких критеріїв допустимості та недопустимості доказів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; унеможливлення складання протоколів негласних слідчих (розшукових) дій особами, що не брали у них участі; конкретизація прав і обов'язків оперативних підрозділів, зокрема спеціалізованих, щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Глушков В. О. Взаємодія судових органів та оперативних підрозділів в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 3. – С. 57–61.
2. Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 56–63.
3. Грібов М. Л. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2014. – № 9. – С. 152–158.
4. Венедиктов А. А. Негласные следственные (розыскные) действия: проблемы и пути их решения / А. А. Венедиктов // APRIORI. – Серия : Гуманитарные науки (г. Краснодар). – 2014. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apriori-journal.ru/seria1/4-2014/Venedictov.pdf>.

5. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії (Загальна частина) / [В. І. Василичук, Д. Й. Никифорчук, В. В. Черней та ін.]. – К.: Д.П. «Розвиток», 2013. – 236 с.
6. Климчук М. П. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні : [навч. посіб.] / М. П. Климчук, М. С. Цуцкірідзе. – К., 2013. – 203 с.
7. Кримінальний процес: [підруч.] / В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний. – К. : Центр учбової л-ри, 2013. – 544 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. Є. Шумило. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент.: [у 2 т. Т. 2] / В. Я. Тацій, О. М. Бандурка, А. В. Портнов та ін. – Х.: Право, 2012. – 664 с.
10. Молдован А. В. Кримінальний процес України: [навч. посіб.] / А. В. Молдован, С. М. Мельник. – К. : Центр учбової л-ри, 2013. – 368 с.
11. Назаров В. В. Кримінальний процес України: [навч. посіб.] / Назаров В. В. – К.: Видавець Ліпкан О. С., 2013. – 200 с.
12. Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року №144/1042/516/1199/936/1687/51
13. Грибов М. Л. Правовое регулирование визуального наблюдения / М. Л. Грибов // APRIORI. – Серия : Гуманитарные науки (г. Краснодар). – 2014. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apriori-journal.ru/serial/1-2014/Gribov.pdf>.
14. Недобор І. В. Використання оперативно-розшукової інформації в процесі доказування за новим Кримінально-процесуальним Кодексом України / І. В. Недобор // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – Том 26 (65). – 2013. № 2–1 (Ч. 2). – С. 334–341.
15. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – № 1. – С. 270–277.